

Тарас Шевченко

На початку XIX ст. у середовищі української інтелігенції виникла своєрідна ситуація. Як ми пересвідчилися, духовні віяння, що захопили більшість країн Східної Європи й Росію, не минули й Україну. Радикальні республіканські ідеї Французької революції були широко представлені на Україні декабристами та українськими членами Союзу об'єднаних слов'ян, водночас філософські концепції національної культури Гердера, без сумніву, надихали творчість харківських романтиків. Проте на Україні політична активність не поєднувалася з культурною національно орієнтованою діяльністю: політичні радикали лишалися "безнаціональними" й не відводили у своїх політичних проектах місця для України, в той час як пропагандисти української національної культури були далекими від політики консерваторами, відданими цареві та існуючому ладові. Цей поділ шкодив обом ідеологічним течіям і згодом перетворився на хронічну хворобу української інтелігенції, та, здавалося, він не так вже турбував покоління 1820-х років. Проте для наступного покоління, що сформувалося у 1840-х роках, поєднання національної культури з політичною ідеологією стане першочерговим завданням.

Осередком покоління 1840-х років, до якого належали такі особистості, як **історик М. Костомаров, письменник П. Куліш та поет Т. Шевченко**, був не Харків, а Київ, де у 1834 р. постав новий університет. Представники цієї генерації походили як із Правобережної, так і з Лівобережної України і за своєю соціальною належністю були більш різномірними, ніж їхні попередники — вихідці з дворянства.

Серед молоді 1840-х років найвище підносилася постать однієї людини — **Тараса Шевченка**. Можна сперечатися про те, чи хтось із українців тієї доби справив на своїх співвітчизників сильніший вплив, ніж Шевченко. Але те, що в історії народу, який підводився на ноги у середині XIX ст., таке видатне місце посів саме поет, не було чимось винятковим. Культурна діяльність була єдиною цариною, де позбавлені держави українці могли виразити свою самобутність: тому часто провідну роль "будителів народу" відігравали поети, письменники, вчені. І все ж важко знайти інший приклад людини, поезія та особистість котрої такою повною мірою втілила національний дух, як це для українців зробив Шевченко.

Життєвий шлях Шевченка символізував сумну долю його народу. Шевченко народився у **1814 р. в селі Моринцях** на Правобережжі й виростав сиротою-кріпаком. Коли пан узяв його з собою до Петербурга, малярські обдарування юнака привернули увагу кількох провідних митців, які у 1838 р. допомогли викупити його з кріпацтва.

Тоді Шевченко вступив до Імператорської Академії мистецтв, де здобув першокласну освіту. Водночас його інтелектуальні обрії значно розширилися завдяки інтенсивним контактам із багатьма українськими та російськими художниками й письменниками столиці. Незабаром ним оволоділа потреба висловити свої переживання в поезії. У 1840 р. вийшла друком його перша збірка українських поезій під назвою "**Кобзар**". Ці ліричні, щирі та сповнені музики вірші, переважно присвячені історії України, одразу ж привітали як українські, так і російські критики, назвавши їх геніальними творами.

Тарас Шевченко після повернення із заслання

Тарас Шевченко після повернення із заслання

Вихід "Кобзаря" був, як зауважує Юрій Луцький, подією унікального значення в історії української літератури, позаяк у ньому українська мова досягла літературної неперевершеності. Поет подолав одновимірність і обмеженість ролі, що її до тих пір відіграла українська література, спростувавши переконання таких, як, зокрема, знаменитий російський критик Віссаріон Бєлінський, котрі вважали, що мова українських селян не здатна передавати витончені думки й почуття. Відповідаючи на принизливі для української мови погляди Бєлінського, Шевченко писав:

“Теплий кожух, тільки шкода — Не на мене шитий, А розумне ваше слово Брехнею підбите.”

Досягненнями Шевченка були спростовані погляди його сучасника — українця Миколи Гоголя, який вважав, що талановиті українці можуть зажити літературної слави лише в контексті російської літератури.

Шевченко розширив гнучкість, експресивні можливості й ресурси української мови, синтезувавши кілька українських діалектів, сільську і міську говірки, а також елементи церковнослов'янської мови. Тим самим він продемонстрував своїм співвітчизникам, що їхня мова здатна блискуче передавати найширше розмаїття почуттів і думок, довів, що українці не мають ніякої потреби спиратися на російську мову як на засіб досягнення вищого стилю. Його поезія фактично стала проголошенням літературної та інтелектуальної незалежності українців. Колишній кріпак не забував про своїх "знедолених братів" і, наче біблійний пророк, громогласно таврував гнобителів закріпаченого селянства. На відміну від більшості інших представників інтелігенції Шевченко не вірив у ліберальні проекти поступових реформ. У його віршах відкрито пропагувалися радикальні, революційні методи знищення несправедливості в суспільстві. У знаменитому "**Заповіті**" він закликав своїх земляків:

“Поховайте, та вставайте, Кайдани порвіте І вражою злою кров'ю Волю окропіте. І мене в сім'ї великій, В сім'ї вольній, новій Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом”.

Обурення Шевченка соціальною несправедливістю нероздільно переплітається з його ненавистю до національного гноблення на Україні, на цій "нашій несвоїй землі", як він про неї писав. Непримиренний ворог царського самодержавства, він закликає до самовизначення України задовго до того як цю ідею підтримали його помірковані колеги-інтелігенти. Така спрямованість з усією очевидністю проступає в його тлумаченні історії України, цієї найулюбленішої з його тем. Хмельницький для Шевченка — і **"геніальний бунтар"**, і людина, відповідальна за фатальний союз України з Росією, внаслідок чого Україна втратила своє самоврядування. Його симпатії на боці таких козацьких ватажків, як Полуботок, що повставали проти царів: тих же, хто потурав Москві, він нещадно засуджував. Шевченко не приховує ненависті до Петра 1, називаючи його "тираном" і "катом", та й до Катерини II він ставиться не краще. Полемізуючи з найвидатнішим російським поетом Олександром Пушкіним, який вихваляв цих монархів, Шевченко писав:

“Тепер же я знаю:

Це той Первий, що розпинав Нашу Україну,
А Вторая доконала Вдову-сиротину.
Кати! кати! Людоїди”

Але націоналізм Шевченка не був шовіністично обмеженим, він вважає прагнення України до свободи складовою всезагальної боротьби за справедливість. Як свідчать **поема 'сретик"**, присвячена знаменитому чеському великомученику Янові Гусу, та **поема "Кавказ"**, поет симпатизує пригнобленим народам усього світу.

Поезія Шевченка (деякі її зразки були настільки бунтарськими, що їх не публікували аж до 1905 р.) розбурхувала в його сучасників нові хвилюючі думки й почуття. Історик Костомаров писав: "Шевченкова муза зірвала покрови, що закривали від нас життя народу, й споглядати його було страшно, солодко, боляче й п'яно".

Шевченко змусив своїх колег бачити в народі не лише барвисті звичаї, а й його страждання. В історії козацтва він шукає не романтичних героїв, а уроків, що ведуть до кращого майбутнього. Україна для нього не просто мальовничий регіон Російської імперії, а край, що може й має стати незалежним.
